

Szkoła gimnazjalna
WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

Scenariusz z wykorzystaniem nowych mediów
i metod aktywizujących (45 min)

**Mechanizmy propagandy
w Polskich Kronikach Filmowych
czasów PRL-u.
Manipulacja odbiorcą**

Opracowała: Anna Równy

CC BY-NC-ND

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych 3.0 Polska

Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl

 Legalna Kultura

ul. Marszałkowska 84/92 lok. 121, 00-514 Warszawa, e-mail: lk@legalnakultura.pl

Cele lekcji:

Uczeń:

- poznaje i utrwała terminy związane z systemem totalitarnym;
- analizuje wybrane fragmenty Polskiej Kroniki Filmowej;
- rozpoznaje przypadki łamania norm demokratycznych i ocenia ich konsekwencje;
- odbiera komunikaty nadawane za pomocą środków audiowizualnych;
- ćwiczy i doskonali umiejętność rozumienia tekstu czytanego;
- nabywa umiejętności potrzebne do życia w społeczeństwie informacyjnym.

Metody:

- pogadanka;
- miniwykład;
- praca w grupach;
- dyskusja.

Środki dydaktyczne:

- dostęp do Internetu;
- rzutnik multimedialny/tablica interaktywna.

Przygotowanie do lekcji:

Uczniowie na lekcji poprzedzającej dostają pracę domową: fragment artykułu na temat Polskiej Kroniki Filmowej i pytania z nim związane. Odpowiedzi na pytania mają zapisać w zeszytach.

Powiązanie z podstawą programową z wiedzy o społeczeństwie:

10. Państwo i władza demokratyczna.

Uczeń:

- 1) wymienia podstawowe cechy i funkcje państwa; wyjaśnia, czym jest władza państwowa;
- 2) wskazuje różnice w sytuacji obywatela w ustroju demokratycznym, autorytarnym i totalitarnym.

Przebieg lekcji:

- **FAZA WSTĘPNA**

Nauczyciel podaje temat lekcji i zaczyna od wyjaśnienia pojęcia kluczowego - *propaganda*. Prosi uczniów o podanie ich własnych skojarzeń z tym słowem. W przypadku małej orientacji młodzieży w temacie, nauczyciel zapisuje definicję na tablicy:

propaganda – działanie mające na celu szerzenie jakichś idei, doktryn (najczęściej politycznych), informacji służących poparciu własnej sprawy, a zaszkodzeniu przeciwnikowi. Propaganda posługuje się często manipulacją.

(źródło: S. Kuśmierski, *Świadomość społeczna, opinia publiczna, propaganda*, 1987)

Nauczyciel prosi kilku uczniów o odczytanie pracy domowej. Uzupelnia ich wypowiedzi wiedzą na temat historii i znaczenia Polskiej Kroniki Filmowej (miniwykład).

Proponowane źródła: http://pl.wikipedia.org/wiki/Polska_Kronika_Filmowa lub monografia Polskiej Kroniki Filmowej: Marek Cieśliński, *Piękniej niż w życiu. Polska Kronika Filmowa 1944 – 1994*, Warszawa 2006.

- **FAZA REALIZACYJNA**

Nauczyciel prezentuje uczniom zasoby strony internetowej **Kronika RP** (link: www.kronikarp.pl).

Celem autorów portalu jest stworzenie na bazie wydań Polskiej Kroniki Filmowej i notacji filmowych Studia Filmowego Kronika z lat 1990–2010 multimedialnego portretu III RP.

Nauczyciel zwraca uwagę na fakt, że niezwykła popularność Polskiej Kroniki Filmowej wśród społeczeństwa i jej ogromny zasięg (była emitowana przed każdym seansem filmowym w kinie, potem wprowadzono emisje telewizyjne), zostały wykorzystane przez władze komunistyczne jako skuteczne narzędzie propagandowe.

Przykład działania mechanizmu propagandy i manipulowania widzem pokazujemy uczniom na podstawie materiałów audiowizualnych dotyczących wydarzeń na Wybrzeżu w 1970 roku, kiedy to strajkujący robotnicy zostali na rozkaz władz spacyfikowani przez milicję obywatelską. Według oficjalnych danych, podczas tzw. wydarzeń grudniowych, 44 osoby zostały zabite lub zmarły w wyniku obrażeń, liczba rannych wyniosła 1164 osoby, a aresztowanych zostało ponad 3 tysiące osób. Odnotowano również duże straty materialne. W tłumieniu zamieszek wzięło udział 5 tysięcy milicjantów i 27 tysięcy żołnierzy; kilku z nich zginęło a kilkudziesięciu zostało rannych (pogadanka nauczyciela).

Nauczyciel włącza uczniom krótki komentarz historyka prof. Wojciecha Roszkowskiego ze strony internetowej Dzieje.pl, który mówi o przyczynach i przebiegu wydarzeń grudniowych

(link: <http://dzieje.pl/content/prof-roszkowski-grudzie%C5%84-70-by%C5%82-walk%C4%85-o-godne-%C5%BCycie>).

Po obejrzeniu współczesnego komentarza, uczniowie oglądają fragment Polskiej Kroniki Filmowej z grudnia 1970 roku (PKF 70/50B), tytuł sekwencji: *Gdańsk i Gdynia – po wydarzeniach grudniowych* (link: <http://www.kronikarp.pl/szukaj,11238,tag-691051,strona-1>).

Nauczyciel dzieli uczniów na 4–5 grup. Każda z grup dostaje ten sam zestaw pytań. Odpowiedzi uczniów pozwolą dojść do wspólnych wniosków na temat mechanizmów działania propagandy w czasach PRL-u, manipulowania widzem, środków wyrazu wykorzystywanych przez twórców kroniki do realizacji celów programowych narzuconych przez komunistyczną władzę. Czas pracy: 5 minut.

Przedstawiciele grup prezentują efekty pracy klasie. Wnioski zostają zapisane na tablicy.

● FAZA PODSUMOWUJĄCA

Nauczyciel ustala wspólnie z uczniami za pomocą jakich zabiegów można manipulować odbiorcą tekstu czytanego lub wizualnego?

Można wykorzystać opracowanie Marty Tomczyk – Maryon z książki *Trener. Jak czytać gazety*, 2008, s. 14.

„Manipulacja może być stosowana przez następujące zabiegi:

- schlebianie odbiorcy, chęć przypodobania mu się za wszelką cenę;
- uzurpacyjne identyfikowanie się z czytelnikiem;
- przemycenie informacji;
- tendencyjne zmienianie nazw;
- zniekształcone lub fałszywe przedstawianie zdarzeń;
- przemilczanie lub zatajanie źródeł;
- fałszowanie zdjęć, filmów/dokumentów...”.

Podsumowanie rozważań i ustalenie listy środków wyrazu, z których korzystali twórcy PKF, aby realizować cele programowe:

1. Używanie języka propagandowego (informowanie, przyzwyczajanie odbiorcy do stałej formy i regularnych projekcji, nakłanianie);
2. Forma porozumiewania się z widzem za pomocą form osobowych „my” i „nasz”;
3. Kształt komentarza, który „porządkował” rzeczywistość, uspokajał widza, a zarazem narzucał określoną interpretację rzeczywistości;
4. Stały układ wydania, rozpoznawalny głos lektora, czołówka i muzyka na wstępie;

5. Próba przeniesienia języka urzędowego do filmowego dokumentu: zamieszczanie fragmentów przemówień, cytowanie w komentarzu haseł i sloganów partii jako tytułów i podtytułów, eksponowanie w materiałach filmowych transparentów z hasłami;
6. Używanie kolokwializmów, zwrotów potocznych, służące budowaniu porozumienia z widzem.

(na podstawie: Marek Cieśliński, *Piękniej niż w życiu. Polska Kronika Filmowa 1944 – 1994*, Warszawa, Wydawnictwo Trio, 2006)

***Materiał rezerwow**

Tabela *Metafory języka propagandy* opracowana przez Łukasza Szurmińskiego w artykule *Praktyczne zastosowania narzędzi propagandowych. Język propagandy*, źródło:

<http://www.id.uw.edu.pl/zasoby/profile/47/Anatomia%20propagandy/7.1%20.Praktyczne%20zastosowania%20narzedzi%20propagandowych.Jezyk%20propagandy.pdf>.

gra	gra o wielką stawkę, gierki, sztuczki, sytuacja patowa, przetasowania, zasady <i>fair play</i>
teatr	aktorzy sceny politycznej, kurtyna, marionetki, akt, odsłona, działanie pod publikę
sport	zadyszka, grać do jednej bramki, nokaut, półmetek, odbijać się od dna, kondycja
wojna	wojna na górze, na szczycie, bitwa o..., ofiary, czystki, potyczki, działanie, dezercja polityczna, zawieszenie broni, zasłona dymna, działanie prewencyjne, nalot, bombardowanie informacjami, atak, batalia o ..., poligon
erotyka	gra wstępna, uległość polityczna, oziębłość polityczna, cnota polityczna, zdrada
choroby	choroba, infekcja, awersja, agonia, gangrena, rak epidemia, diagnoza, rehabilitacja, antidotum, panaceum
przestrzeń	droga, wędrówka, szlak, bezdroża, manowce, iść naprzód, iść na skróty, wąskie horyzonty

Zadanie domowe (do wyboru):

1. Korzystając z zasobów strony internetowej www.kronikarp.pl wybierz jedną z sekwencji Polskiej Kroniki Filmowej czasów PRL-u (1945–1989) i dopisz własny komentarz zgodny z zarejestrowanym obrazem i prawdą historyczną.

2. Napisz pracę na temat: Co zrobiliśmy z naszą wolnością? Refleksja młodego obywatela w demokratycznym kraju w 25. rocznicę obrad Okrągłego Stołu. Twoja praca powinna liczyć co najmniej 100 słów.

Materiały pomocnicze

Karta pracy w domu (przed lekcją):

Przeczytaj poniższy tekst i odpowiedz pisemnie w zeszycie na pytania.

Wraca kronika filmowa: jak propaganda przeszła do legendy

1. Przez cały PRL wyświetlana w kinach Polska Kronika Filmowa podglądała nas, uwodziła i okłamywała, ale mimo cenzury pokazywała kawałek prawdy o codzienności (...).
2. Cotygodniowy magazyn Polskiej Kroniki Filmowej, wyświetlany w kinach przed seansami, Polacy oglądali równo pół wieku – od 1944 do 1994 r. Choć w PRL-u Kronika była narzędziem propagandy, ludzie żyli się z nią, zdobyła aprobatę głównie dzięki świetnemu warsztatowi jej twórców, którzy wypracowali oryginalny sposób opisywania świata. Ten charakterystyczny styl udało się zachować, mimo że PKF zmieniała się wraz z kolejnymi cyklami PRL-u.
3. Powołana do życia w 1944 r. w Lublinie w założeniu miała być filmowym tygodnikiem propagującym hasła ludowego ustroju. O jej tematach decydowały najwyższe organy, które wzorem Lenina zdawały sobie sprawę z siły filmowego obrazu w sterowaniu społeczną świadomością.
4. Pierwszymi autorami reportaży zostali twórcy o przedwojennym dorobku: Jerzy Bossak, Ludwik Perski, Stanisław Wohl, Adolf Forbert. Kompozytorem znanego w całym kraju sygnału PKF był Władysław Szpilman.
5. Ideologiczna propaganda? Jasne, ale także indywidualne poszukiwania artystów filmowców, przy dużym wpływie szkoły radzieckiej (a zwłaszcza dokumentalistów działających na froncie). Propaganda w wykonaniu autorów PKF stawała się coraz bardziej subtelna i wyszukana formalnie.
6. Pierwsze wydania to obraz działań na froncie, potem – odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych. Te materiały miały przynosić ludziom ulgę. Jeszcze w lutym 1945 r. PKF przeniosta swoją bazę do Łodzi, powstały oddziały w Warszawie i Krakowie, potem we Wrocławiu, w Poznaniu, Katowicach i Sopocie. Szybko stała się instytucją.
7. Od końca lat 40. zaczął obowiązywać socrealizm. Nowa poetyka wymagała materiałów o kobietach murarkach, rekordach przodowników pracy, robotnikach racjonalizatorach. Rocznice urodzin Stalina rozpisywano na wiele odcinków. Podstawą do uzyskiwania materiałów zagranicznych stały się wyłącznie kroniki radzieckie. (...)

8. Stalinowska szkoła manipulacji polegała na prostym opatrzeniu obrazu komentarzem, w którym autorzy odwoływali się do zbiorowej odpowiedzialności. Widzów miały porażać zestawienia obrazów, np. amerykańskich bombowców i martwego dziecka, wybuchu atomowego i twarzy prezydenta Trumana, szczęśliwych tłumów i Stalina. (...)

9. Najlepszy czas kroniki to była gomułkowska odwilż. Pojawiły się w niej materiały z życia codziennego, a wezwania do rewolucyjnej czujności ustąpiły miejsca krytyce zaniedbań. Autorzy piętnowali rozkopane ulice, psujące się windy, podnosili problem chuliganów. Tytuły reportaży mówią same za siebie: "Brakoróbstwo typowe", "Mniej biur, więcej mieszkań". Oczywiście krytyka dotyczyła jedynie władz niższego szczebla.

10. Inaczej wyglądały informacje z Zachodu – widzowie mogli już zobaczyć nowinki techniczne z Wielkiej Brytanii czy nowości salonu samochodowego w Paryżu, a nawet powstanie na Węgrzech, z którego relacje reporterzy PKF kręcili osobiście. W końcowych partiach wydań Kroniki pojawił się żartobliwy ton. Plus reportaże z życia artystycznego. (...)

11. Po 1956 r. PKF otrzymywała nagrody na festiwalach, m.in. w Wenecji, Cannes, San Francisco, Oberhausen. W 1958 r. PKF obejrzało 250 mln widzów. Ale wraz z kolejnym przykręcaniem politycznej śruby Kronika stopniowo wracała do szampowego, propagandowego języka. (...)

12. Już w końcu lat 60. PKF zaczęła przegrywać konkurencję z telewizją, słabła jej siła oddziaływania. W latach 70. autorzy zaczęli więc szukać tematów poza aktualnościami, starali się pogłębiać opisy zjawisk społecznych. Dominowała gierkowska propaganda sukcesu (...).

13. Warsztatowo były to wciąż materiały na wysokim poziomie – nawet relacja ze zjazdu PZPR z 1975 r. miała swoją dramaturgię. Rozmowy w kularach, zbliżenia na Gierka i obecnego w warszawskiej Sali Kongresowej Breżniewa przeplatane były lotniczymi zdjęciami kwitnących sadów, warszawskiej Starówki, wielkich budów, stoczni i statków. Materiał kończył się nastrojowym ujęciem kwitnącej łąki. Na niewiele się zdało wprowadzenie kolorowej taśmy. Pierwsze kolorowe Kroniki, realizowane na radzieckiej taśmie sovcolor, sporadycznie pojawiały się już w latach 50. W dekadzie Gierka zgodnie z gospodarką planową w kolorze przygotowywano jedno wydanie w miesiącu. Zarezerwowane było dla najważniejszych wydarzeń, np. lot Mirosława Hermaszewskiego w kosmos w 1978 r.

14. PKF odżyła jeszcze na chwilę w karnawale „Solidarności”. Po wprowadzeniu stanu wojennego jej wydawanie przerwano na kilka miesięcy, wróciła ze zdziesiątkowanym zespołem, całkowicie podporządkowana reżimowi. Odrodzenie Kroniki po 1989 r., emitowanej już w telewizji, okazało się niewypałem.

(źródło: Marek Wąs, *Wraca kronika filmowa: jak propaganda przeszła do legendy*, „Gazeta Wyborcza” online, z dn. 13.02.2014 r. Dostępny na: http://wyborcza.pl/piatekekstra/1,136630,15454970,Wraca_kronika_filmowa_jak_propaganda_przeszla_do_h_tml [Dostęp z dnia 31 marca 2014 r.]

1. Określ okres, w którym funkcjonowała Polska Kronika Filmowa.
2. W jakim celu została stworzona?
3. Jakie tematy w wydaniach PKF dominowały w latach 40. XX wieku?
4. Czym charakteryzował się styl kroniki za czasów rządów Stalina? Jakimi środkami posługiwali się wtedy jej twórcy?
5. Jakie tematy w PKF pojawiły się wraz z przejściem władzy przez Władysława Gomułkę?
6. Które lata można uznać za najlepsze w historii Polskiej Kroniki Filmowej? Czym można to uzasadnić?
7. Jaki wpływ na popularność PKF miał rozwój telewizji?
8. Za pomocą jakich środków realizatorzy kroniki realizowali hasła *propagandy sukcesu* (akapit 13)?
9. Co, Twoim zdaniem, zdecydowało o utracie znaczenia i popularności Polskiej Kroniki Filmowej?

Karta pracy na lekcji:

1. Co łączy obejrzone fragmenty filmów? Czym się różnią?
2. Za pomocą jakich środków wyrazu udało się twórcom pokazać przesłanie pierwszego i drugiego filmu?
3. Czy, Twoim zdaniem, realizatorzy obejrzanego fragmentu Polskiej Kroniki Filmowej zachowali obiektywizm w ukazaniu relacji z wydarzeń z grudnia 1970 roku na Wybrzeżu? Uzasadnij odpowiedź.
4. Jakie mechanizmy manipulacji zostały wykorzystane w drugim materiale filmowym?

Proponowana bibliografia:

1. Bralczyk J., *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych*, Warszawa 2002.
2. Bralczyk J., *O języku propagandy i polityki*, Warszawa 2007.
3. Cieśliński M. *Piękniej niż w życiu. Polska Kronika Filmowa 1944-1994*, Warszawa 2006.
4. Szurmiński Ł., *Praktyczne zastosowania narzędzi propagandowych. Język propagandy*.
Dostępny na:
<http://www.id.uw.edu.pl/zasoby/profile/47/Anatomia%20propagandy/7.1%20Praktyczne%20zastosowania%20narzedzi%20propagandowych.Jezyk%20propagandy.pdf> (Dostęp z dn. 31.03.2014 r.).

Fotografia ilustrująca:

http://foto.karta.org.pl/fotokarta/Seko_056-01.jpg.php.